

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

8

Asmuo: tarp tautos ir valstybės

VILNIUS

 Mokslo ir enciklopedijų leidykla 1996

UDK 947.45.052

Li-191

Redakcinė kolegija:

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Raimundas Lopata

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Sudarytojai:

Egidijus Motieka

Rimantas Miknys

Raimundas Lopata

Recenzavo:

hum. m. dr. *Zigmantas Kiaupa*

hum. m. dr. *Elmantas Meilus*

Leidinių parengti talkino

Darius Staliūnas

Knygos leidimą parėmė:

Lietuvos kultūros ministerija

Lietuvos istorijos institutas

Atviros Lietuvos fondas

© Lietuvių Atgimimo
istorijos studijos, 1996

© Lietuvos istorijos
institutas, 1996

© Mokslo ir enciklopedijų
leidykla, 1996

ISSN 1392-0391

ISBN 5-420-01318-5

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	9
<i>Giedrius Subačius</i> JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS ŽEMAIČIŲ KALBA	10
<i>Rūta Čapaitė</i> JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS, JUOZO BUTAVIČIAUS, SIMONO DAUKANTO BRAIŽAI IR CHARAKTERIAI	114
<i>Reda Griškaitė</i> ISTORINĖS SAVIMONĖS IŠTAKŲ IEŠKANT: TEODORAS NARBUTAS 1808–1809 METŲ RUSIJOS–ŠVEDIJOS KARE	143
<i>Zita Medišauskienė</i> ADOMAS HONORIJUS KIRKORAS: TARP LIETUVOS, LENKIJOS IR BALTARUSIJOS	168
<i>Reda Griškaitė</i> BARONAS VASILIJUS VON ROTKIRCHAS – LIETUVIŲ MITOLOGIJOS AUTORIUS	194
<i>Grigorijus Potašenko</i> ALEKSANDRAS HILFERDINGAS. SLAVOFILAI. LIETUVA	224
<i>Egidijus Motieka</i> JONAS BASANA VIČIUS: TARP TRADICINIO IR MODERNAUS VALSTYBINGUMO	239
<i>Vilma Žaltauskaitė</i> APIE LIETUVYBĖS IDĖJĄ KUNIGO JUOZO TUMO-VAIŽGANTO PAŽIŪROSE. IKI 1904 M.	248
<i>Saulius Pivoras</i> UTOPIJOS PILIETIS VYTAUTAS PUTNA	261

<i>Vladas Sirutavičius.</i> APIE „BLOGĄ LIETUVI“ JUOZAPĄ ALBINĄ HERBAČIAUSKĄ	271
<i>Darius Staliūnas</i> „TRUPUTĮ LENKAS, TRUPUTĮ VOKIETIS, TRUPUTĮ LIETUVIS, O VISŲ PIRMA KATALIKAS...“ Vilniaus vyskupas Edwardas von der Roppas tarp etninių, pilietinių ir konfesinių vertybių	291
<i>Rimantas Miknys</i> „SVAJONĖS IŠSIPILDYS, JEIGU BŪSIU NAUDINGAS LIETUVAI...“ Architekto Antano Vivulskio tautinės identifikacijos istorinis aspektas	300
<i>Alfred Erich Senn</i> ANTANAS VISKANTAS: A LITHUANIAN WITH POLISH FRIENDS	312
<i>Alfredas Erichas Sennas</i> ANTANAS VISKANTAS: LIETUVIS SU BIČIULIAIS LENKAIS	318
<i>Raimundas Lopata</i> „TIPAS APSKRITAI LABAI DAR ĮTARIAMAS, BET REIKALINGAS“ Baronas Friedrichas von der Roppas ir Lietuvos valstybingumo atkūrimo planai	321
<i>Česlovas Laurinavičius</i> GRAFAS ALFREDAS TIŠKEVIČIUS NAUJŲJŲ LAIKŲ LIETUVOS POLITIKOJE	351
<i>Gedrius Viliūnas</i> BAJORAS TARPUKARIO LIETUVOJE: FABIJONO NEVERAVIČIAUS GYVENIMAS IR KŪRYBA	365
II. PUBLIKACIJOS	385
ADOMO VARNO KORESPONDENCIJA (1904–1909 METAI) Parengė <i>Asta Giniūnienė</i>	386
SKANDALINGIEJI JUOZO GABRIO-PARŠAIČIO DARBAI Parengė <i>Alfonsas Eidintas</i>	407
OSOBA: MIĘDZY NARODEM A PAŃSTWEM. STRESZCZENIE	456
A PERSON BETWEEN THE NATION AND THE STATE. SUMMARY	470
PERSÖNLICHKEITEN: ZWISCHEN VOLK UND STAAT. ZUSAMMENFASSUNG	484
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	500
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	515
APIE AUTORIOUS	523

ISSN 1392-0391.

Lietuvių Atgimimo istorijos studijos. 1996.

T. 8.

Asmuo: tarp tautos ir valstybės.

Darius Staliūnas

„TRUPUTĮ LENKAS, TRUPUTĮ VOKIETIS,
TRUPUTĮ LIETUVIS,
O VISŲ PIRMA KATALIKAS...“

Vilniaus vyskupas Edwardas von der
Roppas tarp etninių, pilietinių ir konfesinių vertybių

Naujaisiais amžiais ne visoje Europoje buvo keliami vienodi reikalavimai Katalikų bažnyčiai. Vakarų Europoje Bažnyčia buvo vertinama pagal tai, kiek ji gerbė pilietines žmogaus teises bei laisves ir kaip ji reagavo į socialinę nelygybę, kuri XIX amžiuje tapo viena svarbiausių epochos problemų. Bažnyčiai nespėjant tinkamai susiorientuoti, pastebimas mentaliteto pasaulėjimas. Tuo tarpu Vidurio bei Rytų Europoje Katalikų bažnyčia galėjo išlaikyti savo pozicijas paremdama tautų teises į laisvę ir nepriklausomybę. Katalikų bažnyčios pozicijos reiškėjais paprastai buvo laikomi vietiniai dvasininkai, o ypač Bažnyčios hierarchai. Šis per XIX amžių susiformavęs kriterijus buvo perkeltas ir į istoriografiją. Tai gana aiškiai matyti vertinant Vilniaus vyskupo Edwardo von der Roppo (1851–1939) veiklą*. Lenkų istoriografijoje jis laikomas lenkų kultūros atstovu, nurodomas ir jo palankumas kitoms etnokultūrinėms bendrijoms. Tuo tarpu lietuvių istoriografijoje Roppas dažniausiai vertinamas nepalankiai, o jo veikla apibūdinama kaip polonizacinė. Disonuoja su šiais dviem vertinimais turbūt tik Juliusz Bardacho požiūris¹. Jis atkreipia dėmesį į luominės savimonės reliktus, būdingus vyskupui. O kuo

* Roppo, kaip Vilniaus vyskupo, veiklą 1903–1907 metais aptarėme studijoje „Vilniaus vyskupo E. Ropo veiklos pėdsakais (1903–1907)“, *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 7: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, Vilnius, 1994, p. 142–219.

¹ J. Bardach, *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań, 1988, s. 231.

gi save laikė vyskupas? Kadangi Roppo refleksijų likę nedaug, tenka ieškoti kitų kelių vyskupo savimonei atskleisti. Jeigu pavyktų atsakyti į klausimą, kokios visuomenės interesams Roppas objektyviai ar subjektyviai atstovavo, tai bent iš dalies galėtume atskleisti ir jo savimonės klodus.

Prieš pradėdant detalesnę analizę verta pacituoti keletą eilučių iš vyskupo draugo Aleksandro Meysztowicziaus sūnaus Waleriano, taip pat kunigo, prisiminimų: „Kunigas arkivyskupas Roppas matydavo regėjimus ar vaiduoklius. Kažkada atverdamas savo kabineto duris pamatė save patį sėdint prie stalo. Stabtelėjo su sekretoriumi ant slenkščio, tuo metu aukštos lubos užgriuvo ant jo antrininko, sudaužydamos į šipulius ir kėdę, ir stalą. Beje, tokie „susidvejimai“ dažnai pasitaikydavo von der Roppo giminėje“². Ar galime suprasti tikrąją šių eilučių prasmę? Ką norėjo vienas kunigas tokiu neįprastu būdu pasakyti apie kitą savo luomo atstovą? Drįstume spėti, kad Meysztowiczius norėjo parodyti Roppo asmenybės daugialypiškumą. Todėl ir šiuose mūsų svarstymuose neieškosime aiškaus ir vienintelio atsakymo.

„AUKŠČIAUSIAS KATALIKŲ BAŽNYČIOS PAREIGŪNAS LIETUVOJE IR BALTARUSIJOJE“

Paprastai pastebima tai, kas artima ir lengviau suprantama. Todėl nenuostabu, kad vokiečiai (tiek iš etninės Vokietijos, tiek iš Pabaltijo gubernijų) vienaip ar kitaip akcentuodavo vokišką Roppo kilmę. *Rigasche Zeitung* rašė, kad vyskupo jausmai nėra aiškiai apibrėžti, nes „tikėjimas ir kilmė iš motinos pusės traukia jį prie Lenkijos, tuo tarpu vardas jį jungia su Rusija“³. O štai prelatas Steinmannas taip atsiliepė apie vyskupą: „Roppas yra klatingas tipas, prie kurio sunku prieiti, kadangi jis jokių būdu ne lenku, bet rusu gimęs ir skrupulingai siekia neprarasti savo rusiškos pilietybės“⁴. Nuoroda į jo rusišką kilmę šioje vietoje yra aiški. Jo tėvas Julianas Emerykas Roppas buvo kilęs iš garsios vokiečių giminės von Kirburg, kuri XIII amžiuje atsikėlė į Vestfaliją, o vėliau – į Pabaltijį. Pabaltijo gubernijų vokiečiai (dar vadinami baltvokiečiais) XIX amžiuje buvo privileijuota etnokultūrinė bendrija Rusijos imperijoje. Turėdami išskirtinį socialinį statusą ir plačią vietinę savivaldą, jie (bent jau XIX amžiuje) savo politinį likimą susiejo su Rusija. Tuo metu dažnai pasakotas anekdotas, kaip Aleksandras II po sėkmingos Kaukazo operaci-

jos paklausė generolo Jermolovo, kuo dar galėtų jį apdovanoti. Šis atsakė: „liepkite man būti vokiečiu“ („prikažite manie byt' niemciem“)⁵. Atrodo, kad ir Roppas iš pradžių pasuko įprastu baltvokiečiams keliu. Studijavo Peterburgo universitete teisę (tai buvo vienintelė iš inteligentiškų profesijų, kurią vertino aristokratai), o baigęs pasiliko valstybės tarnyboje. 1879 metais grįžo į gimtinę, o po keletrių metų įstojo į Kauno kunigų seminariją. Pasak vieno šaltinių, Roppas, grįžęs iš Peterburgo, pasišventė maldai ir apsisprendė stoti į dvasinę seminariją⁶. Pasak kitų, jis jau nuo mažens buvo linkęs į dvasininko profesiją⁷. Aišku, kad šie du teiginiai neprieštaruoja vienas kitam, skiriasi tik akcentai. Tačiau mes norėtume šiame Roppo žingsnyje išvelgti ir objektyvesnes, tai yra sociokultūrinės aplinkos suformuotas priežastis.

Baltvokiečių politinė, socialinė ir kultūrinė programa nenumatė jokių nuolaidų kitiems krašto socialiniams sluoksniams. XIX amžiaus šeštojo dešimtmečio viduryje susiformavęs jaunatvių sąjūdis taip pat radikaliai atsiribojo nuo bajorų⁸. Taigi tam tikrų etnosocialinių, kartu ir etnokultūrinių bendrijų (latvių valstiečių ir baltvokiečių bajorų) santykiai įgavo antagonistinį pobūdį. Tačiau Latgaloje, kur gyveno Roppai, gyvos buvo ir lenkų kultūrinė bei LDK politinė tradicijos. Buvusių LDK žemių gyventojus – lietuvius, lenkus ir gudus – vienijo ne tik istorinė tradicija, kuri valstiečiams buvo sunkiai suvokiama abstrakcija, bet ir bendra religija, skirianti juos nuo okupantų stačiatikių. Žlugus Abiejų Tautų Respublikai vienintelė visuomenės pripažįstama oficiali institucija liko Katalikų bažnyčia. Klebono autoritetas rodė ir Bažnyčios autoritetą. Tas pats pasakytina ir apie vyskupą. Vienas Motiejaus Valančiaus biografų taip yra apibūdinęs tą situaciją: „Žemaičiui valstiečiui vyskupas buvo pats didžiausias, svarbiausias ir aukščiausias asmuo, kokį pajėgė vaizduotis“. Arba štai

² W. Meysztowicz, *Gawędy o czasach i ludziach*, t. 1: *Poszło z dymem*, Warszawa, 1989, s. 140.

³ J. Wronka, *Kurland und Litauen*, Freiburg, 1917, s. 112.

⁴ H. Stehle, *Die Ostpolitik des Vatikans, 1917–1975*, München, Zürich, 1975, s. 37.

⁵ W. Meysztowicz, *Gawędy...*, t. 1, s. 139.

⁶ X.J.N. [?], „Ropp Edward“, *Podręczna encyklopedya Kościelna*, Warszawa, Lublin, Łódź, 1914, t. 33–34, s. 307.

⁷ G. Manteuffel, *O starodawnej szlachcie krzyżacko-rycierskiej na kresach inflantskich*, Lwów, 1910, s. 43.

⁸ S. Pivoras, „Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto tautiški profiliai XIX a. pirmojoje pusėje“, *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Liaudis virsta tauta*, Vilnius, 1993, p. 353.

kitoje vietoje: „O jos [Žemaitijos – D. S.] vyskupas **de facto** [pabr. autoriaus] buvo tartum XIX-jo amžiaus Lietuvos karalius ir valdovas“⁹. Nors šis vertinimas aiškiai subjektyvus, tačiau ne iš piršto laužtas. Jei aristokratai, o prie tokių priskirtini ir Roppai, nusprendavo pasirinkti dvasininko karjerą, jie būdavo predestinuoti Bažnyčios hierarchų pareigoms.

Čia išdėstytos aplinkybės leistų spėti, kad identiteto paieškos ir paskatino Roppą rinktis dvasininko karjerą. Puikiai suvokdamas, kad jo laukia ne parapijos klebono dalia, jis galėjo tikėtis būti tarp elito (tik jau dvasinio), tuo pat metu neprarasti ryšių su liaudimi (juk prieš altorių visi lygūs!). Blaiviai mastant jau tada, XIX amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigoje, buvo galima matyti, kad esama socialinė struktūra nėra patvari ir ne amžina. Tiek buvusių LDK žemių, tiek Lenkijos Karalystės likimas dar skendėjo miglose. Tik Katalikų bažnyčia kaip institucija ir kaip dvasinė jungtis atrodė esanti patvari. Manytume, kad Roppo veikla Katalikų bažnyčios hierarchinėse pareigose patvirtina šių samprotavimų teisingą kryptį. Aišku, galėjo būti, o ir buvo, kitos šio Roppo profesijos pasirinkimo inspiracijos, tačiau jos ne tiek svarbios mūsų aptariamai temai. Ir dar viena pastaba. Būtent 1879 metais žymaus baltvokiečio, daugiausia žinomo savo istoriniais veikalais, Gustavo Manteuffelio etnokultūrinėje orientacijoje Bardachas išvelgia lūžį¹⁰. Manteuffelis būtent tais metais, tai yra tuo pat metu, kai Roppas išvyko iš Peterburgo, pereina į lenkų kultūros orbitą, nors niekada neišsižadėjo savo vokiškos kilmės, taip pat ir kultūros. Taigi Roppo atvejis nėra toks jau išimtinis.

Roppas gana sparčiai kilo dvasinės karjeros laiptais. 1886 metais jis išventintas į kunigus, o jau 1902 metais paskirtas Tiraspolio, 1903 – Vilniaus vyskupu. 1905 metų revoliucijos laikotarpiu svarstoma jo kandidatūra į Mogiliovo arkivyskupo kėdę. Būtent per revoliuciją ir išryškėjo Roppo etnokultūrinė bei etnopolitinė orientacija. *Nowiny Wileńskie* puslapiuose jis teigė, kad priskiria save lenkų tautai, nors neigia ir netgi didžiuojasi savo vokiška kilme¹¹. Lenkišką dvasią Roppas perėmė iš motinos, kuri buvo kilusi iš garsios Zyberkų–Pliaterių giminės. Motinos tėvas Mykolas – garsus XIX amžiaus pradžios Vilniaus masonas, kurį laiką taip pat buvęs civiliniu Vilniaus gubernatoriumi. Sklandė net legenda, kad jis buvo Tado Kosciuškos adjutantas. Mykolo namuose Liksnoje (Vitebsko gub.) kurį laiką praleido ir jo pusbrolio Ksavero duktė, 1831 metų sukilimo didvyrė, Emilija Pliaterytė. Šioje giminėje buvo ir daugiau XIX amžiaus sukilėlių, tame tarpe ir Edwardo Roppo dėdė Kazimieras. Tą patriotinę dva-

sią turėjo perimti ir būsiamasis Vilniaus vyskupas. Roppas matė LDK ir Lenkijos žemių bendrumą¹², tačiau artimesnis jam buvo LDK likimas. Tai gana aiškiai matyti jo politinėje veikloje. Vyskupo kuriama Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinė katalikų partija (Stronnictwo konstytucyjno-katolickie na Litwą i Białoruś) turėjo aišką tikslą sujungti visus Lietuvos ir Baltarusijos katalikus į stiprią politinę organizaciją, kuri susiklosčius palankioms aplinkybėms turėjo paimti valdžią į savo rankas. Ir Pirmojoje Rusijos dūmoje Roppas pasisakė prieš bendros frakcijos sudarymą su Lenkijos Karalystės deputatais. Iškilus Roppo pašalinimo iš Vilniaus vyskupo pareigų klausimui jam buvo pasiūlyta viena iš Lenkijos vyskupysčių, tačiau jis griežtai atsisakė.

Kaipgi Roppui sekėsi dialogas su atskiriomis buvusios LDK žemių tautomis? Vyskupas nuolat pabrėždavo, kad jis laikosi „religinės-tautinės“, o ne „tautinės-religinės“ pozicijos. Tai buvo sunkiai suprantama didžiajai daliai to meto lenkų visuomenės. Lenkiškumą Roppas laikė didele vertybe, tačiau ne svarbiausia ir kovojo su jos absoliutinumu. Todėl lenkų nacionalistai dažnai jį laikydavo pavojingu lenkų visuomenės interesams¹³. Aišku, kad dominuojantį vaidmenį Lietuvoje ir Baltarusijoje jis skyrė lenkams, nes šie turėjo didžiausią kultūrinį potencialą. Taip per rinkimus į Pirmąją bei Antrąją dūmas jis pasisakė už dvarininkų bei valstiečių sąjungą¹⁴. Pirmieji rinkimai aiškiai parodė, kad su valstiečių nuomone nelabai skaitomasi. Tačiau šios aplinkybės nereikėtų vertinti kaip apskritai neigiamo požiūrio į valstiečius, taip pat ir lietuvių bei gudų tautinius sąjūdžius. Roppas juos pirmiausia vertino kaip potencialius sąjungininkus. Būtent taip galima vertinti vyskupo rūpinimąsi lietuviška katalikų spauda, kontaktus su lietuvių krikščionimis demokratais ir kita. Tačiau jis kovojo su lietuvių bandymais kelti tautinės valstybės idėją, nes ši, savaime suprantama, prieštaravo jo įsivaizduojamam Lietuvos ir Baltarusijos nedalomumui. Siekimą papildyti sąmoningų krašto pi-

⁹ G. Valančius, *Žemaičių didysis: Istoriobiografiniai pasakojimai*, Los Angeles, 1978, p. 2–3.

¹⁰ J. Bardach, „O nieopublikowanych Zarysach dziejów Inflant Gustawa Manteuffla“, *Przegląd Zachodni*, 1986, nr. 56, s. 22.

¹¹ E. Ropp, „Niecو prawdy“, *Nowiny Wileńskie*, 1906, nr. 9.

¹² „Poglądy społeczno-polityczne J. E. Ks. Biskupa Wileńskiego“, *Kurjer Litewski*, 1906, nr. 296.

¹³ Boruta [?] „Arcybiskup Ropp“, *Dziennik Wileński*, 1924, nr. 81.

¹⁴ E. Ropp, „Wobec wyborów poselskich“, *Kurjer Litewski*, 1906, nr. 295.

liečių gretas galima išvelgti ir Roppo santykiuose su gudais. Vyskupas rūpinosi laikraščio gudų kalba leidimu, 1905 metų vasarą pasiūlo gudų kalbos vartojimo išplėtimo projektą. Aišku, laikraštis turi būti katalikiškas, o gudų kalbos vartojimo sferos išplėtimu turi užsiimti katalikų kunigai. Iš visos Roppo veiklos aiškėja, kad gudų emancipacija bus toleruojama tol, kol jie nekels separatinių (jo požiūriu) tikslų. Roppas kartu siūlė spręsti ne tik kultūrinės emancipacijos problemas, bet ir koreguoti etnosocialinę krašto struktūrą. Jo nuomone, būtinas dalinis dvarininkų žemės nusavinimas ir perdavimas jos valstiečiams, atlyginant pirmiesiems pagal vertę. Tokios priemonės nesikėsintų į kultūrinio, tai yra lenkiško, elemento egzistavimą (tokį pavojų dvarininkai matė tuo metu populiariuose agrariuose kadetų projektuose), o tik sukurtų šiam elementui ateityje „geriausius sąjungininkus“¹⁵. Iš to, kas pasakyta, galima susidaryti vaizdą, kad Czesławas Jankowskis, pavadinęs Roppą „aukščiausiu Katalikų bažnyčios pareigūnu Lietuvoje ir Baltarusijoje“¹⁶, parodė ne tik Vilniaus vyskupo reikšmę buvusiose LDK žemėse, bet ir jo siekimą išplėsti savo įtaką būtent į šią teritoriją.

Nepaisant Roppo „artėjimo prie liaudies“, dažnai galima išvelgti, kad vyskupo sutaną nešioja baronas. Jis taip sugebėdavo organizuoti vizitacijas, kad jos būdavo panašios į karališko asmens atvykimą. Roppo aristokratiškumas „išlindo“ ir po audiencijos pas popiežių Pijų X. Prieš devyniolika metų jį buvo priėmęs Leonas XIII, kuris laikomas bene didžiausiu Katalikų bažnyčios reformatoriumi XIX amžiuje. Roppas apie jį atsiliesė su pagarba: „Leonas XIII buvo stiprios dvasios, energijos bei veiklumo žmogus“. Tuo tarpu Pijus X paliko vyskupui kitokių įspūdį: „Pijaus X veido bruožai negražūs, tikrai ne itališki, greičiau primenantys slavų kunigo išvaizdą, bet veidas neiprastai geras, nuo jo sklinda mandagus paprastumas, geraširdiškumas, ir nė šešėlio išdidumo ar pasitikėjimo savimi“¹⁷. Nors išlieka pagarba ir pasigėrėjimas popiežiaus paprastumu, tačiau šiuose Roppo žodžiuose juntamas ir nusivylimas ar apgailėstavimas, kad popiežiumi yra žmogus nelabai tinkamas šioms pareigoms. Panašiai Pijus X vertino ir kitas LDK bajoras, tapęs dvasininku, – Walerianas Myszowiczius¹⁸. Reikalas ne vien tas, kad Pijus X darbų užmoju bei intelektualumu nusileido Leonui XIII. Po daugelio popiežių, galėjusių pasigirti savo kilmingumu, Pijus X buvo pirmasis kilęs iš liaudies. O tai, žinoma, negalėjo likti nepastebėta barono Roppo.

BIRITUALIZMO ŠALININKAS

Roppo kelta Rusijos atvertimo į katalikybę idėja nusipelnytų ir detalesnės, taip pat ir geopolitinės analizės. Mums ši jo veiklos pusė įdomi tiek, kiek ji leidžia atskleisti Roppo etnokultūrinę orientaciją. Neabejotina, kad rūpinimasis Rusijos religiniais reikalais visiškai nereikia kosmopolitizmo. Veikiau šios Roppo idėjos ištakų galime ieškoti XIX amžiaus lenkų katalikiškojo konservatizmo ideologijoje. Pralaimėjus 1831 metų sukilimui, pagrindiniu lenkų konservatorių priešų tapo Rusija. Lenkai iš principo nebuvo linkę grįsti savo ideologijos tautų kovos už laisvę idėja, todėl tas konfliktas buvo perkeltas į civilizacijos lygmenį. Rusija buvo suvokiama kaip stačiatikybės, kuri dėl ryšių nutraukimo su Roma vertinta labai nepalankiai, tvarinys. Todėl Rusija ne tik pati nesugebėjusi sukurti aukštos civilizacijos, bet dar ir savo barbarišką energiją nukreipusi į išorę. Apginti Europos civilizaciją galinti tik katalikybė¹⁹. Šios ideologijos pėdsakų aptinkame ir Roppo mintyse. Jis nuolat akcentuodavo skirtingą Rusijos, iš vienos pusės, ir buvusių LDK žemių bei Lenkijos, iš kitos, kultūros arba civilizacijos (atrodo, kad šie terminai vartoti sinonimiškai) lygmenį²⁰. Negailėdavo Roppas ir neigiamų epitetų Rusijai apibūdinti. Kartą, po vyskupo apsilankymo Slonimo apskrityje, generalgubernatorius pasiteiravo jo apie išpūdžius. Roppas atšovė tiesiai – „kaip po totorių antplūdžio“²¹. Rusijos prilyginimas mongolams-totoriams (tai yra barbariškajai Azijai) čia yra neatsitiktinis. Šioje ideologinėje sistemoje toks sulyginimas tarnavo Europos ribos (civilizacijos prasme) nubrėžimui ir Lenkijos vaidmens sureikšminimui. Beje, Roppui ši Vakarų civilizacijos gynimo idėja galėjo būti artima ir dėl kitos priežasties. Juk būtent tokio tikslo vedami į Pabaltijį atsikėlė ir vokiečių ordinaai.

¹⁵ E. Ropp, „O akcji i programach wyborczych“, *Kurjer Litewski*, 1906, nr. 277.

¹⁶ Cz. Jankowski, „Po burzy“, *Kurjer Litewski*, 1906, nr. 35.

¹⁷ „Rozmowa z ks. Biskupiem Wileńskim“, *Kurjer Litewski*, 1906, nr. 261.

¹⁸ W. Meysztowicz, *Gawędy o czasach i ludziach*, t. 2: *To co trwałe*, Londyn, s. 10.

¹⁹ P. Matusik, „Polska i Europa w polskiej myśli katolicko-konserwatywnej w latach 1845–1865 (ze szczególnym uwzględnieniem poglądów poznanskich ultramontanów)“, *Ideologie, poglądy, mity w dziejach Polski i Europy XIX i XX wieku*, Poznań, 1991, s. 283.

²⁰ „Poglądy społeczno-politycznie...“; J. Wasilewski, *W szponach antychrysta*, Kraków, 1924, s. 42.

²¹ Z. K. [?], „Sprawa Ks. Biskupa Roppa“, *Kraj*, 1907, nr. 36.

Svarbi Roppui buvo ir katalikybės plėtimo forma. Jo nuomone, Rusijai geriausiai tinka biritualizmas. 1917 metais, kai Roppas tapo Mogiliovo arkivyskupu, šis katalikybės plėtimo projektas turėjo rimtų konkurentų. Vienas iš jų – unijos kelias, kurio pagrindiniu propaguotoju laikytinas Lvovo arkivyskupas Andrejus Šeptickis (Szepticki). Kitas – labai negausi L. Fiodorovo vadovaujama Rusų katalikų bažnyčia. Tuo tarpu Roppas siūlė atsižvelgti tiek į Rusijos kaimo bei miesto kultūros lygį, tiek į jau esamų rusų katalikų poreikius. Pagal šį planą, vieno vyskupo žinioje atsiduria tiek Vakarų apeigų krikščionys, tiek Rytų, kurie pripažįsta popiežiaus valdžią. Aukštesnieji visuomenės sluoksniai, anot Roppo, jau yra suvokę Vakarų kultūros (taip pat ir katalikybės) pranašumus. Bet neįmanoma tuoj pat įvesti Rusijoje Vakarų apeigų, nes jos sunkiai suprantamos žemesniesiems sluoksniams. Tokiu atveju vyskupas turi nepriklausyti nė vienai iš apeigų, tai yra būti biritualus. Kitaip, jo nuomone, tarp skirtingų apeigų bažnyčių atsiras „kinų siena“, kaip atsitiko Galicijoje ir Baltarusijoje²². Nors biritualizmą sugalvojo ne Roppas, tačiau šioje sociokultūrinėje erdvėje tai buvo naujovė. Tačiau čia svarbiau yra tai, kad Roppas savo puoselėtą LDK sociokultūrinį modelį perkėlė į Rusijos sukatalikinimo projektą. Rusijoje, pagal Roppo planą, katalikų kunigai bei aukštuomenė priėmusi katalikybę turi tokį pat statusą kaip LDK lenkai ir rūpinasi kitų socialinių sluoksnių emancipacija, kad šie galėtų tapti katalikais (Lietuvos ir Baltarusijos atveju – sąmoningais piliečiais). Liko dar šios idėjos vykdytojų problema. Roppo nuomone, misionierius galima imti tik iš slaviškų kraštų, o tiksliau – Lenkijos, nes ji katalikiškiausia ir lenkai geriausiai pažįsta rusų psichiką²³. Šis Roppo atsigręžimas į Lenkiją turėjo ir gilesnes šaknis. Pasiremsime Juozapu Stakausku: „Dėl rusų žiaurių persekiojimų lenkiškasis nacionalizmas susiliejo su katalikybe ir uždegė buvusios Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės ribose tiems laikams charakteringą dvasią, kuria ir gyveno tuolaikinė aukštoji Lietuvos dvasininkija. Ji, pavergta lenkiškos kultūros, visa širdimi brangino ne vien katalikybę, bet ir jos gražų lenkiškąjį stilių, su kuriuo iki gyvo kaulo buvo suaugusi. Todėl senesnės kartos Bažnyčios hierarchai, nors ir jausdavosi esą lietuviai, bet dėl lietuvių inteligentijos trūkumo ir lietuviškos kultūros silpnumo neturėjo dvasios pasitikėti savo pačių jėgomis. Jie instinktyviai žiūrėjo į lenkiškąją civilizaciją, kaip ištikimiausią sąjungininkę, galinčią laiduoti pergale atkaklioje kovoje su pravoslavija“²⁴. Taigi tradicinio katalikiškojo ele-

mento stiprumas istorinių LDK žemių gyventojų mentalitete kartu reiškė ir lenkiškumo sureikšminimą.

* * *

1907 metais Roppą pašalinus iš Vilniaus vyskupo pareigų, *Rigasche Zeitung* taip jį apibūdino: „Baronas Roppas truputį lenkas, truputį vokiečių, truputį lietuvis, o visų pirma katalikas...“ („Baron Ropp ein wenig Pole, ein wenig Deutscher, ein wenig Litauer, aber stark katholisch...“)²⁵. Kadangi šioje charakteristikoje nėra pasakyta, kad yra ir „truputį gudas“, aišku, kad šios kategorijos turi ne tą patį turinį. Mat tradiciškai pagrindinėmis buvusių LDK žemių etnokultūrinėmis bendrijomis laikyti lenkai, lietuviai ir gudai. Vokiečių Roppas, aišku, buvo etnogenetiškai. Jo „baroniškumas“ išvelgiamas visuose veiklos etapuose. Etnokultūriškai jis labiausiai, nors ir neabsoliučiai, priklausė lenkams. Lietuvis Roppas buvo tiek, kiek jam brangi buvo istorinė (tai yra LDK) tradicija. Čia galėtume pabrėžti, kad per 1905 metų revoliuciją vyskupo bandymas išplėsti savo galią Lietuvoje su etnografinėmis sienomis ir katalikiškojoje Baltarusijos dalyje koreliavo su vienu iš krajojcų projektų. Tada ir Roppo bendradarbiavimą su vienu iš krajojcų lyderių Tadu Vrublevskiu (Wróblewski) galime traktuoti ne kaip atsitiktinį reiškinį. Katalikybė šioje schemoje turi integruojantį vaidmenį. Aišku, savimonė nėra statiškas fenomenas. Įvairiais laikotarpiais kuris nors iš „trupučių“ virsdavo „truputėliu“ ar priešingai – užgoždavo kitus.

²² Edouard de Ropp, „Les perspectives du catholicisme en Russie“, *Bulletin catholique de Pologne*, 1921, nr. 2–3, p. 33–36; N. Cieszyński, *Roczniki katolickie za rok 1923*, Poznań, 1924, t. 2, s. 348–349 ir kt.

²³ Edouard de Ropp, „Les perspectives...“; Roppo laiškas kunigui Troigai, J. Ostrowski, *Z za kulis Kurji Biskupiej w Leningradzie*, Moskwa, 1929, s. 259–260.

²⁴ J. Stakauskas, *Vyskupas Paliulionis ir lietuviškasis klausimas*. Kaunas, 1939, p. 3.

²⁵ J. Wronka, *Kurland und Litauen*, s. 113.